

Hur vi rustade hemma – så länge vi hade råd

av Olof Santesson

TITEL:

Militärisch-Industrieller Komplex? Rüstung in Europa und Nordamerika nach dem Zweiten Weltkrieg

UTGIVARE:

Dieter H. Kollmer

FÖRLAG:

Rombach Verlag KG, Germany 2015

MIC FÖRKNIPPAR VI framför allt med USA:s gigantiska militära rustningar. Det var ju presidenten Dwight Eisenhower som skapade bilden av det "militärindustriella komplexet" med sina berömda avskeds- och varningsord i januari 1961 om att ge detta ett opåkallat inflytande. Men också Väst-europa har haft liknande inslag. Det är egentligen deras svanesång vid hör i det här arbetet, baserat på en konferens i Potsdam den 8-9 november 2011 mellan forskare verksamma i Tyskland, på det tyskt grundliga temat "Für Frieden und Freiheit oder Shareholder Value und Auslastungsquote. Rüstung in Europa und Nordamerika nach dem Zweiten Weltkrieg", förenklat uttryckt "Für fred och frihet mellan aktieägare och nationella ambitioner".

Majoriteten papers skrevs av tyskar och presenterades på tyska, några på engelska. De skulle avse stater med en betydande rustningsindustri, där beslut fattades inom ett integrerat maktcentrum. Militär förmåga har ingått som en betydande del av det nationella identitetsskapandet. Den väpnade styrka man med samlad kraft kunde åstadkomma skulle vittna om grad av självbe-

stämmande och i den del fall möjligheter till militär maktprojektion. I 2000-talet har inget demokratiskt styrt land i Europa råd att ensamt rusta. Endast så länge skatteuttagen förslog kunde stridskrafter och industrifolk vara pådrivande i att skapa nationella överenskommelser och avtalsreglerade samförstånd.

För att få fram hur det här på sin tid fungerade hade man trummat samman ett dusintal experter med uppgift att skildra förhållandena inom fyra olika nationsgrupper. Första gruppen gällde supermakterna USA och Sovjetunionen, där den senare med sin kommandoekonomi får anses ha fallit utom ramen. Grupp nummer två gällde "medelmakterna" Storbritannien och Frankrike. Tyskland hamnade i en egen grupp tillsammans med DDR som ju inte heller kan anes ha haft en MIC-försvarsindustri. Sist kom de "små och neutrala" ("kleine" låter litet ynkligare): Österrike, Schweiz, Sverige och Danmark, där egentligen endast svenskarna hörde naturligt hemma inom konferensramen.

Vid denna Potsdams internationella workshop var nog utgångspunkten att samman-

flätningen militärer-industrimän-politiker-forskare-medier hängde samman med det kalla kriget, när andra världskrigets segrarmakter och Sverige – de som det egentligen handlar – byggde upp en egen nationell rustningsförmåga innan den globalt-teknologiska utvecklingen och brist på resurser tvingade fram dagens mödosamma västeuropeiska samarbete. Men frågan är om de militärindustriella komplexen verkligen har sina rötter i efterkrigsperioden.

Holger Herwid, militärhistorisk professor i kanadensiska Calgary, hade i alla fall en helt annan historieskrivning när det gäller framväxten av USA:s MIC, det enda som till synes orubbat lever vidare även när amerikansk militär likt andra nödgas dra in på svångremmen.

Han beskriver hur djupt rotad nationens försvarsanskaffning är i förhållandena under 1770–80-talens revolution, frihetskrig och föreställningar om friheten som nationell dogm på statsmaktens bekostnad. Systemet accentuerades under USA:s sena inträde i första världskriget och gick därefter aldrig tillbaka, till skillnad från efter tidigare krig, främst inbördeskriget 1861–65. Samarbetet mellan industrin, administrationen och de väpnade styrkorna tog fart redan under president Franklin Roosevelts mobilisering i slutet av den sk mellankrigstiden av landets ekonomiska bärkraft redan innan inträde i andra världskriget med dess gigantiska rustningsprång. Vad som betonas är med andra ord en mer än tvåhundraårig amerikansk kontinuitet.

Herwig tar avstånd från vad han kallar en nymarxistisk tes med MIC i rollen av en ondskefull avsiktligt pådrivande kraft men också från en forskningsrealistiskt grundad uppfattning att komplexets försvagning kommer att leda till ”Fort Amerika”, en isolationistisk garnisonsstat. Båda är ett för enkelt

sätt att se på drivkrafterna bakom supermaktens försvars- och säkerhetspolitik.

Det följande kapitlet om Sovjetunionen tar naturligtvis fasta på den säkerhetspolitiken som en integrerad del av diktaturens politiska helhet och uppbyggnaden under 1930-talet till en ”försvarstat”. Tonvikten ligger här på allt som kärnvapnets framväxt förde med sig för vad som här ses som ett militärindustriellt och *akademiskt* komplex. En därmed oftast förknippad lobbyverksamhet var inget som markant utmärkte sovjetsystemet och lämnade inget uppenbart arv till Putins Ryssland

Det brittiska kapitlet utgår från försvarsplan 2010, som visade den fd stormaktens bekymmer att upprätthålla ett allsidigt försvar med storkoncernen BAE som kärna. Sparkrav har direkt inverkan på försvarsmaktens operativa effekt, 2020 väntas man inte längre kunna upprätthålla vad som kallas ”full spectrum”-förmåga. Storbritanniens är kanske den stat som starkast har förlorat sin gamla militärställning ett kvarts sekel efter det kalla kriget. Falklandskriget var det sista som militären kunde föra utan civilt stöd. Från nationellt ägarskap har rustningsförmågan övergått till aktieägarna och börsen. Londonbaserade forskaren John Louth ifrågasätter om politikerna riktigt har insett läget.

Frankrike, under mellankrigstiden västvärldens starkaste krigsmakt, fick efter andra världskriget starta om och bygga upp en egen rustningsindustri. Enligt gammal fransk merkantilistisk tradition skulle man vara egenförsörjande, endast inhemska anbud på vapensystem kom ifråga, President de Gaulle hade lagt fast en fransk nationell autonomi i fråga om försvaret, inte minst kärnvapnen, men Frankrike har nu tydligt måst gå in för europeiskt försvarssamarbete. Intressant är att den tyske kapitelförfattaren Florian Seiller i Frankrike tycker sig se en samman-

vävning av stat och industri som inte finns någonstans annars än i Sverige.

I den sista ländergruppen får vi en bild av hur i Schweiz som en ”halvdirekt” demokrati gör upp sina försvarsaffärer mellan företag, politiker och medier. Bidraget om Danmark handlar mest om hur efter kriget och den tyska ockupationen den danska flottan kunde återuppbyggas med brittisk och amerikansk hjälp och så småningom genom kompletterande egenproduktion på civila varv, innan man kom på inhemska speciallösningar.

Mest angeläget åtminstone för en svensk känns här berättelsen för en internationell publik om hur Sverige i samband med krigsutbrottet 1939 byggde upp en försvarsindustri nästan från scratch. Författaren, Uppsalahistorikern Niklas Stenlås, kunde kanske ändå ha sagt något om att Sverige faktiskt hade en gammal försvarsindustriell tradition att bygga på, tidigare under trettio-talet med Bofors och varven som byggde örlogsfartyg. Drivkraften bakom det svenska bygget var framför allt de behov som sex års isolering alstrade. Politiska partier, försvarsforskning och industriledare nådde samförstånd i full enighet. Författaren tar inför det utländska auditoriet ut svängarna lite mer än man är van vid när han, i ett resonemang om omvändelsen från antimilitarism och pacifism, delar in det kalla krigets ledande socialdemokrater i ”hökar” och duvor” och gör Tage Erlander till hök.

Stenlås beskriver hur tekniken skapade den moderna nationalstaten. Han menar att

vårt land kände ett behov att rättfärdiga sitt icke-deltagande i andra världskriget. Att visa ett oberoende, särskilt vad det gäller militär teknologi, och kompetens var i så fall ett mål i sig under de tidigare efterkrigsåren. Svängningen kom med 1968 års beslut, när den militära expertisens tyngd bromsades. Nittonhundra-nittio-talet kan ses som vattendelaren, när man inte längre vare sig kan eller småningom vill fortsätta med ”den svenska profilen”.

Fanns det då några verkligt genuina militärindustriella komplex utöver det amerikanska? Bokens frågetecken kvarstår nog. Rubriken på Sverigekapitlet lyder i översättning i alla fall ”Uppgång och nedgång för det svenska militärindustriella komplexet”, det som i liten skala faktiskt kanske bäst av alla kan jämföras med det amerikanska. Så vad kan man då säga om det svenska MIC eller MIK? Amerikanerna drevs av det kalla kriget, kapprustningen och alla sina krig, Korea, Vietnam, Kuwait, Irak och Afghanistan. I Sverige legitimerades vår faktiskt oproportionerligt starka rustning med neutralitet, alliansfrihet och fredsbevarande insatser.

Det var en nationell stolthet att vi kunde utveckla vår teknik, militärt som civilt. Numera får vi försöka hävda vår svenska förmåga på annat sätt, tillsammans med andra; flertalet i sammanhanget rätt små.

Recensenten är ledamot av KKrVA.